02/01/2019

Κάστρα και οχυρά της Μεσσηνίας: Η Αγια-Σωτήρα στους Χριστιάνους

Μητροπολιτικό Έργο / Ι.Μ. Μεσσηνίας

Ανατολικά των Φιλιατρών, στη δυτική πλαγιά της Αγιάς στους Χριστιάνους Τριφυλίας, βρίσκεται ένα από τα πιο αξιόλογα βυζαντινά μνημεία της Πελοποννήσου, ο Ιερός Ναός της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος.

Από αρχιτεκτονική άποψη είναι σίγουρα ο σημαντικότερος βυζαντινός ναός της Μεσσηνίας. Είναι έργο του τέλους του 11ου αιώνα. Υπολογίζεται ότι χτίστηκε στο διάστημα 1070-1075, δηλαδή περίπου την ίδια εποχή με την ανοικοδόμηση των εκκλησιών των Αγίων Θεοδώρων και της Καπνικαρέας στην Αθήνα, πάνω στα ερείπια αρχαίου Ναού του Δία, για τις ανάγκες της Επισκοπής της Χριστιανουπόλεως. Μετά την προαγωγή της Επισκοπής σε Αρχιεπισκοπή από τον αυτοκράτορα Αλέξιο Α΄ Κομνηνό το 1086, φαίνεται ότι προσκολλήθηκε στο ναό το μεγάλο οικοδόμημα στη δυτική του πλευρά, που χρησίμευε σαν επισκοπικό μέγαρο αλλά και σαν κατοικία του εκάστοτε μητροπολίτη. Αργότερα στα ύστερα βυζαντινά χρόνια, προστέθηκαν επάλξεις και πολεμίστρες στην κορυφή του

προσκτίσματος που έτσι έγινε σωστός πολεμόπυργος για αμυντικούς βέβαια λόγους.

Η Χριστιανούπολη παρέμεινε μητροπολιτικό κέντρο μέχρι την κατάληψη του Μοριά από τους Φράγκους το 1205. Στη φραγκοκρατία ο πάπας Honorius III διέλυσε τη Μητρόπολη και τη μοίρασε στις επισκοπές της Μεθώνης και της Κορώνης. Κατά μια άλλη αναπόδεικτη άποψη, το αμυντικό πρόσκτισμα θα μπορούσε να ήταν έργο της φραγκοκρατίας και να χρησίμευε σαν έδρα του τοπικού φράγκου ηγεμόνα. Το 1283, μετά την αποχώρηση των Φράγκων από την περιοχή, ο βυζαντινός αυτοκράτορας Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος με τη συνδρομή του Πατριάρχη Αθανασίου αποκατέστησαν την αρχιεπισκοπή της Χριστιανουπόλεως που έτσι παρέμεινε μητρόπολη μέχρι το 1833.

Οι Χριστιάνοι γνώρισαν μεγάλη ακμή και κατά την τουρκοκρατία, αλλά ο ναός ο οποίος λειτουργούσε κανονικά ως το 1825, είχε σημαντικές καταστροφές μετά το πέρασμα του Ιμπραήμ από την περιοχή. Μετά την απελευθέρωση, το 1833, η έδρα της μητρόπολης μεταφέρθηκε στην Κυπαρισσία. Γι’ αυτό και ο επίσκοπος Κυπαρισσίας έχει και τον τίτλο του επισκόπου Χριστιανουπόλεως. Μετά τη διοικητική μεταφορά της αρχιεπισκοπής, ο Ναός της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος, η ξακουστή Αγια-Σωτήρα, έπεσε στην αφάνεια και η συντήρησή του ήταν πλημμελής. Ετσι, στο μεγάλο χτύπημα του σεισμού του Δεκαπενταύγουστου του 1886, το νότιο κυρίως τμήμα του ναού κατέρρευσε κάτω από το βάρος από την πτώση του μεγάλου οκταγωνικού τρούλου.

Ο ερειπωμένος ναός εγκαταλείφθηκε και πάνω στα ερείπιά του αναπτύχθηκε κάθε είδους βλάστηση. Το 1938 το υπουργείο Παιδείας είχε αποφασίσει την αναστήλωση του κατεστραμμένου ναού, αλλά το 1940, λόγω του Β΄ παγκοσμίου πολέμου, διακόπηκαν αναγκαστικά οι εργασίες. Ο ναός αναστηλώθηκε το 1947 με εργασίες που κράτησαν μια τετραετία και παραδόθηκε στους πιστούς τον Αύγουστο του 1951. Η αναστήλωση και η στήριξη του τρούλου, οφείλεται στην προσεκτική και επιμελημένη εργασία του αρχιτέκτονα Ευστάθιου Στίκα που εργάστηκε υπό την εποπτεία του καθηγητή και ακαδημαϊκού Αναστάσιου Ορλάνδου με δαπάνες του υπουργείου Παιδείας. Η αναστήλωση αφορούσε μόνο το ναό και όχι το “προσκολλημένο” στα δυτικά του αμυντικό οικοδόμημα. Το έργο της αναστήλωσης στηρίχθηκε σε φωτογραφίες του 1843 από τον J. Buchon καθώς και σε σχέδια και φωτογραφίες των Marcel Laurent και Γεωργίου Λαμπάκη που είχαν ληφθεί λίγα χρόνια μετά τον καταστρεπτικό σεισμό.

Το 2003, στο πλαίσιο της μελέτης “Αρχιτεκτονική τεκμηρίωση, αποκατάσταση και στερέωση” του μνημείου από την 26η ΕΒΑ σε μια ευρεία ανασκαφική έρευνα μέσα και έξω από το μνημείο ήρθαν στο φως αρκετά ευρήματα και ταφές διαφόρων

εποχών. Ετσι, οι εργασίες της αποκατάστασης συνεχίστηκαν από το 2007 μέχρι το 2014 όταν και ολοκληρώθηκαν από τη Διεύθυνση Αναστήλωσης Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Μνημείων του υπουργείου Πολιτισμού. Κατά το πρώτο στάδιο του έργου, συνεχίστηκε η διερευνητική ανασκαφική έρευνα και βγήκαν πολύτιμα συμπεράσματα για τις οικοδομικές φάσεις του κτηρίου. Στο νάρθηκα εντοπίστηκαν πολλές ταφές του 13ου και 14ου αιώνα. Στη συνέχεια, στον τεράστιο τρούλο της αναστήλωσης του 1947-51, κατασκευάστηκαν μεταλλικά κελύφη, που με ελκυστήρες και αγκυρώσεις τιτανίου, πήραν το βάρος του ημισφαιρικού θόλου και έτσι αποφόρτισαν την υποκείμενη τοιχοποιία του οικοδομήματος. Το δάπεδο που μέχρι τότε είχε μείνει χωρίς κάλυψη, επιστρώθηκε με μαρμάρινες πλάκες, ενώ τα ελάχιστα υπολείμματα της αρχικής πλακόστρωσης παρέμειναν στη θέση τους. Το ιερό βήμα επιστρώθηκε με πήλινα πλακίδια. Το σύνολο των εργασιών παρακολούθησε ο αρχαιολόγος κ. Μιχάλης Κάππας.

Τα θυρανοίξια του Ιερού Ναού της Μεταμόρφωσης του Σωτήρος έγιναν από τον σεβασμιότατο Μητροπολίτη Τριφυλίας και Ολυμπίας κ. Χρυσόστομο και η απόδοση του μνημείου στο κοινό έγινε από την προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας, κ. Ευαγγελία Μηλίτση τον Οκτώβριο του 2014.

Στο οχυρωματικό έργο, τον πύργο με τις παλιότερες επάλξεις, τις θολωτές καμάρες στο ισόγειο και τις δυο λίθινες σκάλες, σώζεται σήμερα μόνο μια τυφεκιοθυρίδα, μπροστά ακριβώς στο κεφαλόσκαλο της εσωτερικής σκάλας που οδηγούσε στις επάλξεις. Η παρουσία και μόνο αυτής της πολεμίστρας αρκεί για να πιθανολογήσει κανείς και μεταγενέστερες επεμβάσεις που έγιναν στον αμυντικό πύργο. Προφανώς η τυφεκιοθυρίδα κατασκευάστηκε για μακρύκαννα πυροβόλα όπλα. Η χρήση της πυρίτιδας ήρθε στην Ευρώπη από τους Αραβες και η διάδοση των πυροβόλων όπλων άρχισε τον 14ο αιώνα. Οπότε και η προσθήκη στο επισκοπικό μέγαρο τυφεκιοθυρίδων θα πρέπει να τοποθετηθεί μετά τον 14ο αιώνα. Παρατηρώντας από τον σημερινό μαντρότοιχο του περιβόλου την εξωτερική (δυτική) πλευρά του πολεμόπυργου, μπορεί να διακρίνει κανείς ακόμα δυο κάθετα ανοίγματα σε ίσες αποστάσεις, αριστερά της τυφεκιοθυρίδας, που μπορεί να ήταν και αυτά πολεμίστρες που καταχώθηκαν από χώματα και πέτρες από τις πεσμένες επάλξεις του οχυρού.

Αυτό το αμυντικό οικοδόμημα είναι χαρακτηριστικό της οχύρωσης στην ύστερη βυζαντινή περίοδο και θα μπορούσε να αποτελεί σημαντικό αυθεντικό δείγμα βυζαντινού οχυρού στη Μεσσηνία. Ανάλογο με αυτό, βυζαντινό αμυντικό έργο της ιδίας περιόδου, υπάρχει και στη Μονή Δαφνίου στην Αθήνα όπου διατηρείται και ο οχυρωματικός περίβολος με τρεις πύργους. Ο λόγος της ύπαρξης οχυρώσεων σε τόπους λατρείας ήταν προφανώς για την προστασία τους από πιθανούς εισβολείς.

Σε περιπτώσεις οχυρωμένων μοναστηριών ένας πρόσθετος λόγος ήταν και η προστασία των λειτουργών και των μοναχών από πειρασμούς του κοσμικού βίου.

Σήμερα, ο Ιερός Ναός δεν λειτουργεί αλλά είναι επισκέψιμος μετά από συνεννόηση με την Εφορεία Αρχαιοτήτων Μεσσηνίας. Η πρόσβαση σε αυτόν είναι εύκολη αφού βρίσκεται στο χωριό Χριστιάνοι, περίπου 12 χιλιόμετρα ανατολικά των Φιλιατρών.